

İntibâh Târihi

Hüseyin Hakkı

Sadeleştiren

Hatice Kübra Bakır

Proje	:	Osmanlı Kùltür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	İntibâh Târîhi
Müellif	:	Hüseyin Hakkı
Sadeleştiren	:	Hatice Kübra Bakır
Editör	:	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Acarlıoğlu
ISBN	:	978-975-6497-95-1
SAMER Yayınları	:	58
Proje Kitaplığı	:	6
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

SADELEŐTİRENİN ÖNSÖZÜ

Avrupa tarihinde önemli gelişmelerin yaşanmasında etkili olan Fransız İhtilâli, sonuçları itibariyle evrensel nitelik taşır. Eşitlik, adalet, hürriyet ilkelerinin yayılmasının yanında; milliyetçilik düşüncesi, çok uluslu devletlerin parçalanmasına neden olmuştur. Bu ihtilâlle siyâsî düzende demokratik yapılanma; aydınların öngörülerıyla liberal yaşantı fikri benimsenmiştir. Büyük İhtilâl, XIX. yüzyıla yansıyan savaşlar nedeniyle ekonomik alanda mağlubiyetleri beraberinde getirmiştir. Yüzyılın getirdiği parçalanma birçok hânedanın söz sahibi olduğu, küçük devletçiklerin bir arada bulunduğu Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun da dağılmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa'nın ve yüzyılın bu en uzun dönemi, ülkemiz müverrih ve münevverlerinin çalışmalarına da konu olmuştur. Bu eserlerden biri de 1331 yılında neşri yapılan Hüseyin Hakkı'nın "*İntibâh Tarihi*" dir.

Müellif; kanlı çarpışmaların yanı sıra, köklü değişimlerin etkilediği krallıklardan biri olan Prusya'yı, Fransa-Almanya ile olan Osmanlı münasebetini, ordu ıslah çalışmalarını genel itibariyle ele almaya çalışmıştır. Prusya Krallığı'nın idarî, askeri, fikrî, ekonomik anlamda edindiği deneyimler, takip ettiği önderler temsil niteliğinde işlenmiştir. Alman İmparatorluğu'na bağlı kurulan bir krallık olan Prusya, vizyon sahibi devlet ve fikir adamlarının ellerinde şekillenmiştir. Eser bu şekilleniş; tarihi mirası muhafaza da üzerine düşeni yapan halk şuuru, millî maslahatı sahipleniş, cesaret, fedakârlık erdemleriyle anlatır. Bu sinematografik sunuş, küllerinden yeniden doğan bir devletin statüsünü yükseltmiştir. Azim ve kararlılıkla, disiplinli bir ordunun tarruzu; kitleleri yönlendiren aydınlar, gerçekleştirilen reformlarla düşmanla-

rının mağlubiyetini hazırlamıştır. Devlet idaresinde bütüncül siyaset, “*Kuvvetli ve maneviyatlı*” ordu nizamının mağrur çehresi âkıbete uğramışsa da; mâzısından ders çıkartan çalışkan bir halk tasavvuru okuruz. Hüseyin Hakkı bu tasavvuru, kendi topraklarımızda gerçekleştirmeyi istediği bir uyanışa aracı kılar. Devlet adamlarından, hakkaniyetle çalışan kimselerden övgüyle söz ederken; ordunun eğitimsizliği, intizâmdan yoksun oluşu, milletin rahat ve ilgisiz tutumu eleştirilmiştir. Eser tarih disiplini deneme türünde yazılmış olup; içinde yaşadığı yüzyılın geçirdiği sancılı süreci ortaya koymaya çalışır. Devletlerin muzafferiyetinde, ilerlemelerinde aydınlara biçilen rolü, tanıklıklarını, önerilerini sıralarken; toplumsal değişimle bekâyı irtibatlandırır. Batı’nın Şark kültürüyle mukayesesi yapılmaya da; Osmanlı’nın dağılma süreci, Balkanlar harbi, milli mirası sahiplenmeyi, köklerinden uzaklaşmanın getirdiği fecâat ifade edilir. Dönemi farklı bakış açılarından hareketle anlamlandırabilmek, tanıyabilmek adına bu çalışmayı istifadenize sunuyoruz. Yapılan sadeleştirmeyle günümüz okuyucusunun anlayacağı bir metin elde etmek hedeflenmiştir. Müellifin dikkat çektiği şahısları, olayların isimlerini; günümüzde kullanıldığı şekliyle aktardık. Bazı noktalama işaretlerinde düzeltme ve ekleme yaparak; üslûba uygun, âhengi bozmadan, anlaşılır bir çalışma ortaya koymaya çalıştık. Risâlenin aslında bulunmayan başlıklandırmalara yer vererek, anlam bütünlüğünü bozmadan okuyucu için kolaylık sağladık.

Hüseyin Hakkı Bey’in *İntibah Tarihi* adlı risalesinin sadeleştirilmesi, “Osmanlı Kültür Mirasımız” projesinin bir parçası olup; Osmanlı döneminde yapılan ilmî çalışmaların günümüze kazandırılması, okuyucuların istifadesine sunulması amaçlanmıştır. Kitabın sadeleştirme editörlüğünü yürüten Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Acarlıoğlu hocama, kitabın yayımını üstlenen SAMER Yayınlarına minnet ve şükranlarımı sunarım.

Hatice Kübra Bakır
Gaziantep - 2021

- GİRİŞ -

HÜSEYİN HAKKI BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

A. Hayatı

“*İntibâh Târîhi*” adlı risâleyi kaleme alan müellifin yaşamına ilişkin mevcut kaynaklarda herhangi bir malûmâta rastlamasak da; “*Tasvir-i Efkâr*” adlı çalışmasının ilk sayfasında “*Sadr-ı Esbak(Eski Sadrazam) Merhum Hüseyin Avni Paşa’nın Torunu Hüseyin Hakkı*” şeklinde bir not düştüğünü gördük. Bu paylaşımından hareketle onun hayatına dair edindiğimiz bilgiler, mensubu olduğu aileyle sınırlıdır. Dönemin şartlarının yanı sıra, idârî ve askerî kademede görevler üstlenen dedesinin terakkiyât fikirleri, eserinde işlemiş olduğu hâdiselerin kaynağı olarak görülebilir.

Sadrazam Hüseyin Avni Paşa (1820-1876); Isparta’nın Gelendost köyünde doğmuş, İstanbul’da Harbiye Mektebi’nde tahsil görmüş, önemli savaşlara katılmış, ordunun ve yönetimin birçok kademesinde deneyimi olan bir Osmanlı devlet adamıdır. Dönemin padişahı Sultan Abdülaziz’in tahtan indirilmesinde; mensubu olduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin çıkarlarını gözetmesi sebebiyle dahli olduğu söylenir.¹

Hüseyin Avni Bey’in Balkanlarda, Rumeli’de çeşitli isyanları bastırmak üzere görevlendirilmesi; seraskerlik vazifesiyle orduyu disiplin altına alması

¹ Gencer, Ali İhsan, “Hüseyin Avni Paşa”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998.

ve teçhizâtlandırması; bu disiplini 1870 yılında Fransa'ya karşı üstünlüğünü isbat eden Prusya'ninkine benzer şekilde gerçekleştirmesi, askeri eğitime verdiği ehemmiyetin göstergesidir. Müellif Hüseyin Hakkı'nın da eserinde bu hususlara dikkat çekmiş olması, dedesinin etkilerinin yansımaları olarak açıklanabilir.

Eserde dikkat çeken bir diğer husus ittihatçılarla birlikte hareket eden ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde rol oynadığı bilinen Mahmud Şevket Paşa'dan "*Şehid-i Muazzam*" şeklinde bahsedilmesidir. 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a girmesinden ötürü her devrin kâlem-leri kendisini Napolyon, Mithad Paşa ve II. Fâtih gibi unvanlarla yüceltmeye çalışmışlardır.² Bu taltifatın, sadeleştirdiğimiz eserde de izleri görülmektedir. Müellif ona olan hayranlığını; orduyu iyileştirme yönünde yapmış olduğu icrâatlara bağlayarak, minnet ve şükran duygularına yer vermiştir.

"*İntibâh Târîhi*" ve diğer eserlerine düştüğü notlardan hareketle Hüseyin Hakkı'nın; XX. yüzyılda yaşamış, İstanbul'da ikâmet etmiş olduğunu anlamaktayız. Düşüncelerini aklî izahlarla çekinmeden söylemiştir. Devrin aydın-larının; kendi tarihini, kimliğini, köklerini okuyabilmelerinin yanı sıra; Batı'ya dönük yüzlerinin tarih araştırmalarına da yön verdiği anlaşılmaktadır.

B. Eserleri

1. Tasvir-i Efkar (İstanbul 1326),
2. Melal-i Târîhi (İstanbul 1329),
3. Pâyitahtımızı nasıl tehdid ettiler? (İstanbul 1332).

² Türkmen, Zekeriya, "Mahmud Şevket Paşa", *DİA*, XXXVII, Ankara 2003.

- İNTİBÂH TÂRİHİ -

Hüseyin Hakkı

1. FRANSIZ İHTİLÂLİ SONRASI OSMANLI DEVLETİ

1.1. Milli Müktesebâtın Muhafazası: Prusya Örneği

Silâh kuvvetiyle varlığını güçlendiremeyen ve bağımsızlığını kuvvetlendiremeyen milletlerin daima sönmeye mahkûm oldukları tarihin inkâr edemediğimiz hakikatlerindedir. Şu halde varlığını arzu eden bir millet, ordusunu kuvvetlendirme sebeplerini artırmakta tereddüt etmez. Perişan olmuş ve yıkılmış milletlerin güçsüz orduları yüzünden hayatlarına son verildiğini görmek tarihin ne garip bir cilvesidir. Târîh-i umum meydandadır. Bugün bağımsızlıklarına veda etmiş saltanatların, hükümetlerin psikolojik sebepleri tetkik edilse, birçok tesir eden olaylar arasında komşularının saldırı ve taâruzlarına göğüs gerecek olan orduların düzensizlikleri, faaliyetizlikleri birer çökme etkeni olarak göze çarpar.

Tarihi çağlarımızı bir sinematograf süratiyle şöylece bir gözden geçiriniz. En zorlu zamanlarımız, ordunun en şevketli zamanları; en şerefsiz, son günlerimiz ordunun en güçsüz olduğu dönemlerdir. Bize bir nebze ümit ve dayanma gücü, gelecek için gayret ve cesaret bahşeden mâzideki birbiri ardınca giden zaferlerin, cengâverliklerin; karakteri, mâneviyatı, vatanî gayreti bir çelik kadar kuvvetli ordular sayesinde vücuda geldiğini görüp de derin derin düşünmemek olanaksızdır.

Avrupa'nın bize baş eğdiği, yardım eli ve samimiyetini uzattığı günler; Osmanlı ordusunun zaferden zafere, fetihlerden fetihlere koştuğu zamanlardı. Bilakis bizim mahvımızla sonuçlanan imtiyazlarla, anlaşmalarla kollarımızı sağdan soldan bağlayarak, saldırdıkları zamanlar. Hatta bizi dünyadan tamamıyla kaldırmaya karar verdikleri, haysiyetsiz, şerefsiz bıraktıkları zamanlar; ordunun en zayıf, en perişan zamanlarıydı. İşte ordu ile bir milletin varlığını devam ettirme arasındaki şu münasebet tarihinden derim ki, birçok milletlerin gerilemesi ve aynı zamanda gelişmesine sebep olan, bizim gibi şanlı tarihinin son safhasını çirkinliklerle kapamaya ramak kalmış milletler için uyanmaya vesile olmalıdır.

Zaferini Prusya'nın can evine ebedî öfke ve intikam gibi sapladıktan sonra yüz on iki küçük küçük hükümete kadar eline alan Fransızların, Büyük Napoleon'un Moskova hezimetini üzerine Prusya'nın amansızca yok olmaya nasıl uğradığını tetkik etmek kurtuluş yolunu gösterir.

Kralları II. Friedrich devrindeki Rossbach muzafferiyetiyle cihangir kesilen Prusyalılar, 1806 mağlubiyeti üzerine pek geri olduklarını anlamışlardı. O zamana kadar Prusya'da pek lüzumsuz bir milli kibir hüküm sürmekteydi. Hâlbuki Rossbach muzafferiyetinin esas mahiyeti ne idi? Onu anlamak, öğrenmek zahmetini seçmediler. Bir muzafferiyet, gâlibinin mükemmeliyetinden mi? Yoksa mağlubun her husustaki zayıflığı ve aczinden mi meydana geliyor? İşte bu garip muammayı halledemediler. Edemediler de bu muzafferiyetin gaflet sarhoşluğuyla uyuyakaldılar. Fetihler çoğunlukla milletlere gurur ve bencillik verir. Prusyalılara da öyle oldu. Rossbach muzafferiyeti, Friedrich'in ihsanyken; Prusyalılar güzide bir durumdayken onun vefatıyla yetim ve sahipsiz kaldıklarını anlamış olsalardı, milletlerinin güçlenmesi için silahın hayırla anılan silahtarlığından doğan Prusya'yı Fransız hassa askerlerinin ayaklarına çiğnetmezlerdi.

Milli faziletler, vatani duygular; vatanın yükselmesine sebep iken, Prusyalılar bu gibi fazilet ve hislerden pek uzak kaldılar. Bizdeki derebeylik gibi

onlarda da prensler ve asilzâdelere zümresi ayrı ayrı birer hükümetin önderliğini kazanmak için ne yapmak gerekiyorsa yapıyorlardı. Alman milleti, Alman haysiyeti, aşağılık hırslara feda ediliyordu. Arada milliyet ve vatan muhabbeti kalmayınca; komşuları olan Fransızların edebiyatı, hisleri ve âdeti var gücüyle Alman toprağına girip yerleşiyordu. Bir Alman memleketi iken Fransa'dan farkı kalmamıştı. Almanya'yı ziyaret eden bazı kimselerin tecrübesinden yola çıkarak -milletleri o kadar ihmal edilmiş ve lakayıt olan Almanların ömrü azdır- cümlesini söyler gibi oluyorlardı. Aslında Almanya kötü bir duruma serserice yol almıştı. Arada çok sürmedi.

Birbiri ardınca kazandığı zaferlere bir de 1806 muzafferiyetini ilave etmek ve bu suretle Rossbach'ın acı bir intikamını almak hususunda kesin kararlı olan Napoleon, düzenli ordusuyla Prusya'ya girdi. Her tarafı istilâ etti. Prusya'yı ezdi; bitkin bir duruma getirdi. Rossbach abidesini yıktırdı. Friedrich'in tarihi eşyalarını Fransa'ya nakletti. Prusyalıların milliyetleri, memleketleri hakaret gördü. Fakat bu felâketler onlara olumsuz bir etki yapmadı. Bilakis gelecek için çalışma, güçlü bir milli birlik ile memleketlerini kurtarma cesareti verdi. İmparatorun hassa askerleri Almanya kaldırımlarını kibirle çiğnerken; intikam ateşi ile yanan Prusya kalbi feryada başladı. Allah'ın bir ihsanı olarak bu zavallı milletin kurtarılmasına olanca kuvvetleri ile çalışabilecek müstesna fıtratta yaratılmış birkaç güzide sima bu felâketzede memleketin imdadına yetişti. Stein, Scharnhorst³ Prusya'nın en erdemli evlatlarından idi. Biri başa geçince diğeri ordunun harbiye nazırlığını üstlendi. En evvel ordunun mükemmel bir şekilde düzeni ve oluşumu düşünüldü. Prusya'yı güçlü, fedakâr, eğitilmiş bir ordu kurtarabilecekti. Belli ki halk bunu anlamak,

³ Gerhard Johann David Waitz von Scharnhorst (12 Kasım 1755-28 Haziran 1813) Modern genelkurmay sistemini geliştiren Prusyalı general. Geliştirdiği "Krümpersystem"le ordu askerlerinin kısa sürede eğitilmesini sağladı. Eğitilmiş asker ve subayların sayısını arttırmış oldu. Orduda reformlar yaptı.

<https://www.britannica.com/biography/Gerhard-Johann-David-von-Scharnhorst>(27.10.2020). (sad)

idrak etmek hususunda vakit kaybetmişti. Bazı güç sahibi kimselerin bu fikri beğenmeleri yeterdi.

Orduyu, Fransız askerini kısa zamanda Almanya toprağından üstün gelip kovacak ve uzaklaştıracak, Avrupa'nın devletler sisteminde; yeni, nüfuzlu, uyumlu bir vaziyet kazandıracak derecede mükemmel hale getirmek kolay bir iş değildi. Prusya dışında Almanya'nın diğer hükümetleri Napoleon'un müteşekkir dalkavuşuydu. Bunlarla Prusya arasında bir çizgi ayrılığı vardı. Her şeyden evvel hem hissî, hem fikrî anlamda Almanya'yı bir noktada toplamak lazımdı. Zavallı Prusya son nefesini alıyordu. Mütefekkir, münevver vatanperverler bütün mesai ve çalışmalarını esirgememekle beraber hatıra ve hayale gelmeyen nice zorluklara uğruyorlardı. Fakat azim ve kararlılıkları onların sarsılan arzularını pek de sonuçsuz bırakmıyordu.

Orduyu ıslah etmek diyoruz. Bu kolay bir şey miydi? Orduyu ıslâh etmek en evvel mâliyeyi ıslâh etmek; mâliyeyi ıslah etmek için de ticaret, sanayi ve ziraatı düzene sokmak gerekir. Şu halde zannedildiği gibi pek basit değildi. Memleketlerinin uğradığı yenilgi ve perişanlık sebebiyle ticârî işleri ve mâliyeleri sefil ve acı bir seviyeye geldi. Ahâli ordu için lazım olan tüm tutarı nasıl tedârik edip ödüyorlardı? Bilhassa ordunun olağanüstü önemini anlamaktan henüz mahrum olanlar; ordu için o kadar fedakârlık göstermeyi lüzumsuz sayıyorlardı. Scharnhorst, Stein böyle düşünmediği gibi; şiirlerindeki ilhamlarını vatanın kanlı yaralarından, milletinin felâketlerinden alan şairler, mütefekkirler, müverrihler olanca kuvvetlerini kaleme verdiler. Toplumda milli gayreti, vatan sevgisini uyandırmak için hazin sûznâk şiirler, edebi parçalar söyler ve yazarlardı. Böylelikle milli duyguları dile getirirlerdi.

Bunların içinden Âren namında ihtiyar fakat hassas bir büyük şair *Alman vatani neresidir?* başlığı altında yazdığı bir manzumede halkı coşturduktan sonra yüksek sesiyle milletdaşlarına şöyle hitap ediyordu:

İşitmiyor, görmüyor musun? Ruhunda bir hicâb hissetmiyor musun? Kendinle bu maymun Fransızları alay ettiriyorsun? Namus hırsızlarına, hürriyet gâsbedenlere! Demek bu kadar utanca katlanıyorsun? Halbuki vaktiyle ecdâdın parlak kılıç seslerinden hâz ederlerdi.

Fransız olmak, aynı zamanda kendimize Alman dedirmek mi istiyoruz. Sonra babalarımızın şan ve şerefli halini kirletmek ve yırtmak!

Artık yeter! Bu hilekâr canavarı tepelemek zamanı geldi. Uzaktan yakından her diyardan intikam sesleri aksedip duruyor. Alman sesi, güçlü ve ahenkli bir şekilde tınlayarak işitiliyor. Sonbaharda rüzgârın kuru yaprakları savurduğu gibi, bu ecnebi rezillerini de muharebenin gürültüleri içinde silip süpürüyor.

Artık hürriyet bayraklarını yüksekte dalgalandırın. Boruları gururla öttürün. Dehşete ve ölüme yoldaşlık etsinler. Katilleri öldüren candan intikam alın. Öyle ki her nehir ve ırmak, hatta en küçük bir su kaynağı al dalgalarla yuvarlansın.

Bu zamanda Almanya'nın en büyük şairi olan Roquhart şöyle feryâd ediyordu:

Ey çiftçi! Hala sapanını bırakmayacak mısın? Nice zamandır uşak gibi sürdüğün yetişt.

Sapanın demirini çıkar, kılıç gibi kullan, düşmanın mel'ûn çehresinde avlanılır!

Ey çobanlar bırakın değneklerinizi! Kaybolan kuzularınızı artık aramayınız. Bir gün gelecek, siz bile kendinizi emniyette görmeyeceksiniz.

Ruhun ve vücudun malından daha muazzездir. Yavrun da, eşin de muazzездir. Namusun ise hepsinden mukaddestir.

Kocamış çamlarınızı hâlâ yüksek görüyor musunuz? Neredesiniz ey eski adamlar? Düşman vatana girdi. Eşleriniz, evlatlarınız saldırıya uğradı. Bu hakaret ancak kanla temizlenir. Güçsüz vatani güçlendirmeye lüzum vardır.

Kalkın vatani düşmanın kanıyla bereketlendirin!

1.2. Prusya Krallığı Aydınları

Prusya; bugünkü kararlılığını ve gücünü zeki, gayretli ve girişimci, toplumsal meselelere vâkıf, memleketin ihtiyaçlarını anlayan birkaç vatanpervere borçludur. Friedrichler, Moltkeler⁴, Bismarcklar⁵ bu vatanperverlerin seçkinlerindedir. Memleket yıkılmaya yüz tutup bitip tükendiği bir sırada kanunları düzenleme, ülkeyi yönetme ve askeriyei diriltme ve yenileme için pek büyük bir gayretle çalışanlar; hemcinslerini ve ırkdaşlarını kurtarmaya, onlara sonsuz bir mutluluk ve refah dolu bir hayat verme konusunda başarılı olmuşlardır. Bu erdemli kişiler; değil mensubu oldukları milletlerin tarihinde, her milletin siyâsî tarihinde methedilecek bir mevki kazanmışlardır.

Biz demiştik ki Prusya'nın çalışkan, fedakâr ve birkaç asır sonraki Avrupa'nın siyâsetiyle memleketlerinin karşılaşacağı tehlikeyi keşfedecek ve anlayacak kadar harikulade diplomat evlatlarının; sağlam esaslarla düzenledikleri İslahat ve Tanzimat'ın genel sonucu "*Kuvvetli ve maneviyatlı*" bir ordu vücuda getirilmesidir. Halbuki XV. asırdan XIX. asra kadar Almanya sürekli harpteydi. İstilâlara, hücumlara maruz kalmış, devamlı bir sulh ve selâmet görmemiş olduğu için Cermen İmparatorluğu dağılmıştı. Prensleri birbirleriyle uzlaşamazlar, birleşmezlerdi. Napoleon entrikasıyla bunları birbirine

⁴ Moltke, Helmuth von (1800-1891); bir süre Osmanlı hizmetinde bulunan Prusyalı asker ve devlet adamı. Moltke'nin askerî dehası derin bir tarih bilgisiyle desteklenir. Başta Napolyon savaşları olmak üzere Avrupa'daki bütün muharebeleri inceleyerek kendi stratejisini geliştirdi. Moltke'nin genç bir yüzbaşı olarak Türk hizmetinde geçirdiği yıllar ileride parlak bir kariyer yapması ve büyük bir şöhret kazanmasıyla ön plana çıkmış, birlikte geldiği ve gördükleri hizmet itibarıyla kendisinden hiç de aşağı kalmayan diğer Prusyalı subayları gölgede bırakarak zamanla Türkiye'de bir Moltke efsanesinin oluşmasına yol açmıştır. Beydilli Kemal, "Moltke Helmuth von", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 267-268. (sad.)

⁵ Otto von Bismarck: 1862'de Prusya'da iktidara gelen Otto von Bismarck (1862- 1889). İtalya'da olduğu gibi Almanya'da da bir siyasi birliğin kurulması yönünde ciddi gayretler gösterdi ve bir asırdır devam eden Viyana Berlin rekabeti Bismarck yönetimindeki Prusya'nın Avusturya'yı yenilgiye uğratmasıyla son bularak (1866) Alman Konfederasyonu dağıldı. Böylece Avusturya'nın Alman dünyasında söz sahibi olmasına son verilerek Prusya'nın liderliğinde bir Kuzey Almanya Konfederasyonu (1866-1878) doğdu ve Alman devletleri arasında Prusya iyice güçlendi. Fransa'yı 1870-1871 savaşında yenilgiye uğratarak Paris'e kadar ilerleyen güçlü Prusya, Alman birliğinin kurulmasına engel teşkil eden bütün unsurları ortadan kaldırmış oldu. Dursun, Davut, "Almanya", *DİA*, II, İstanbul 1989, 510-520.(sad.)

düşürmüştü. Kin, öfke ve düşmanlık gibi yozlaşma ahlâkıyla hasta edilir. Kendi mevkilerini muhâfaza ve zorba idarelerini genişletme uğrunda zelil yollara tevessül ederlerdi. Millet bir süre sahipsiz, daha doğrusu çobansız bir hayvan sürüsüydü. Nüfus dağılık, memleket fakir, ahâli sermâyesizdi. Sanâyi, zirâat hiç yoktu. Bu mahrumiyetler karşısında “*Kuvvetli ve maneviyatlı*” bir ordu, benzeri ve örneği olmayan bir hayalden başka bir şey olamazdı.

Onun için “1806” yenilgisinden sonra Almanya’yı canlandırmak isteyen kararlı kimseler sanayinin ilerlemesine, pek gelişmemiş olan mevcut ekonomiyi canlandırmaya mesai harcarlardı. Milletlerin üstünlük sebeplerini elde eden yaratılıştan gelen kabiliyetlerin, Almanların gelişimine büyük yardımı olmuştu. Bunun içindir ki inatçı, azim ve kararlılık gösteren, girişimci, çalışkan, işini seven Almanlar birdenbire uyanıvermişlerdi. Bayındırlık müesseseleri inşa etmişler; mektepler, mabetler, fabrikalar yapmışlardı. Zirâatı ilerletmek için ne yapmak lazımsa yapmışlardı. Fakir ve sermayesiz halk zorunlu ihtiyaçlarını hafifletmişti. İşçiler ve köylüler en yeni ziraat âletleriyle donatılmış oldukları halde tarlalarını sürmüşlerdi. Topraklarının madenlerinden istifade etmişlerdi. Böylelikle memleket bir yenilenmeye girmişti.

Her fert vatanın yaralarını sarmada acele davrandı. Herkes anlamıştı ki çalışmadan, fedakârlık etmeden, yorulmadan vatan kurtulmazdı. Esnafı olsun, tüccarı olsun; askeri, devlet idârecileri olsun memleketin imdadına koştu. Milletın umumi çalışmalarıyla düzenli ve eğitimli bir ordu çıkarmak, güdülen ulvî maksatların en birincisi ve en mukaddesiydi. Antlaşma gereğince silah altında düzenli ve yardımcı askerî birlikler bulundurulması mecburiyeti varken memleketin düşünceli, vatansever bir evlâdı bunun da çaresini buldu. Askeriye’ye hizmeti süresince her sene mevcut kanunları azaltarak, yeni kurallar getirmek suretiyle Almanya gittikçe bir faydalı bir millet halini alıyordu.

Az bir zaman zarfında milletin fertlerinin çoğunluğu silah kullanmayı, savaşta hain düşmanlara cevap vermeyi öğrenmişti. Yedi sene sonra Almanya'nın genç ordusu, milletin gayretiyle Napoleon'un askerini perişan ediyordu. Biz bu tarih özeti üzerine kendi hâl ve vaziyetimizin durum ve akışında benzerlik görüyoruz. İşte bunun içindir ki bu mukaddimeyi ileri sürüp ispatladık. Gerçi biz meşrûtiyet öncesinde Prusyalılar gibi ecnebi bir zalim hükümdarın esaret ve zulmü altında değildik. Fransız askerleri gibi bir de yabancı bir ordunun hükmü altına esir düşmemiştik. Biz kendi kendimizin esiri, zâlimi idik.

2. 93 HARBİ SONRASI OSMANLI'DA YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Osmanlı Coğrafyasında Batılılaşma Sürecine Yabancı Devletlerin Etkileri

93 Felaketinde Tuna'dan kopan rüzgâr belâsı, milletin mevcut hayatında mühim yaralar açmıştı. Ne çare ki, biz o büyük felâketin sebeplerinin ortaya çıkmasıyla sonradan kazanç elde ettik. Zarar, ziyanın derece ve ehemmiyetini takdir için müsait bir zaman bulamadık. Çünkü mutlak bir hükümdarın keyfine ve zorba idaresine; o günde koca bir millet, geniş bir memleket diz çökmüş, son ümit ve kuvvetle tevekkül etmişti. Bu hal ile tedricî bir ölüm hepimizi yokluğa sürüklemekteydi. Bizim için bu "1806" Prusya hezimetine yakın bir şeydi. Meşrutiyetin memleketimizde kabulüyle milletin genel hislerinde az çok bir fikir değişikliğinin akıllara geldiğini inkâr edecek değiliz.

Fransa Büyük İhtilâliyle medenî İngiliz ve Amerika hükümetlerinin tarihi inkılaplarını, ilerleme sebeplerini tetkik edenlerimiz vardı. Gençlik devrinde, ta gerileme devrine kadar Avrupa'nın gelişmiş memleketlerini gezerek onların sırlarına ve gerçeklerine vakıf olanlarımız vardı. Bizde Stein, Scharnhorst, Schiller gibi büyük kimselerin mevcut olduğunu iddia edemeyiz. Bununla beraber kendi fikir ve incelememe güvenerek derim ki; bu memleketi

kurtarmaya gücü yeten gayretli kişiler yok değildi. Ne yazık ki biz bunları layık oldukları şekilde tanıyıp kıymetlerini bilemedik. Scharnhorst, Schiller'e⁶ benzeyen birkaç mücahide sahip olduğumuzu anlamak için doğru düşünce-mizi hiçbir etki altında bırakmayarak yürüteceğimiz incelemeler açıkça gösterecektir ki Şehid-i Muazzam Mahmud Şevket Paşa; Scharnhorst, Stein gibi büyük kimseler, devlet adamları memleketlerinin kurtuluşu için düşündükleri çalışma tarzı ve mücadele usulüyle rehber olmuşlardı. Zaten Paşa'nın sene-lerce Almanya'da kalması, birçok Alman devlet adamıyla dostluk kurması, özellikle ciddi araştırmalarının sadece Alman tarihi inkılâbına yönelik olması böyle bir hareketi takip etmeyi zorunlu kılmıştı.

Memleketimizin parlamentarizm usul ve esaslarını Fransızlardan aldık. Fransa bize birçok hususta örnek oldu. Fransa meşrutiyetini nasıl İngiltere'ye borçlu ise bizde Fransa'ya böyle bir şekilde fikri ve manevi olarak minnetta-rız. Bizim Fransa ile tarihi benzerliklerimiz vardır. Belli ki kaynağı hürriyet olan İngiltere'nin; ilmî ve fennî ilerlemelerinden, medenî eserlerinden istifade edip Fransa'ya ilk olarak hürriyet fikrini yerleştiren Voltaire, Montesquie, Jean Jacque Rousseau gibi ilim erbabı İngiltere'nin ilerlemeci düşüncelerini o kadar benimsemişlerdi.

Voltaire, Montesquie nasıl çalışmışsa bizde Mithat Paşalar, Namık Kemal beyler gibi büyük vatanperverler; onların görüşüne öylece uymuşlardır. Ede-biyatımız, sanayimiz, kısmen okullardaki programlarımız, devlet dairele-

⁶ Friedrich von Schiller (1759-1805): Alman yazar. Stuttgart'ta hukuk ve tıp öğrenimi gördü. Lirik şiirlerle başladığı yazın yaşamında Haydutlar (Die Rauber) adlı dramıyla ünlendi (1782). Oyunun temsili büyük başarı kazandı. O sıralarda cerrah olan Schiller, kendisini kollayan dükün, bu eser yüzünden aleyhine dönmesi üzerine Stuttgart'tan ayrıldı. Leipzig ve Dresden'e gitti. Orada yeni dramalar yazdı: Fiesko'nun Genua'ya Yemini (1783), Hile ve Aşk (1784), Don Carlos (1787). 1789'da Jena Üniversitesi'ne tarih profesörü oldu. Bu sırada Kant felsefesinin etkisinde bazı denemeler yazdı. 1794'te Goethe ile aralarında başlayan dostluk sonucunda Weimar'a yerleşti. Bu dönemde yazdığı şiirlerle Goethe ile birlikte Alman şiirine şaheserler kazandı. Sonradan yazdığı oyunlarda tarihî şahsiyetlerin düşüncelerini dile getirdi. Schiller, Estetik Üzerine, çev. Melahat Özgü, Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s.3.(sad.)

rinde resmî işler ve ticârî muâmelelerimiz Fransız usul ve idaresine benzetilmektedir. İdarecilerimizin birçoğu Fransızcayı bilip bu dille inceleme ve araştırmalarda bulunmaktadır. Bununla beraber ne okullarımızda ne devlet dairelerimizde ne de kurumlarımızda kesinlik gösteren, şeffaf ve sağlam bir yöntem görülmektedir. Çünkü aldığımız dersleri, kazandığımız tecrübeleri milli kabiliyetler ile kuşatılmış anlayış seviyesine göre düzenlemeyi ve uygulamayı düşünemedik. Bu sebeple Fransızlar kadar olmasa da onlara yakın bir eser ortaya koyamadık.

2.2. Osmanlı'da Değişen Ordu Nizamı

Ordumuza gelince uzun zamandan beri Alman ordusunda uygulanmakta olan talim terbiye ve askerî usûlleri kabul ettik. Ordumuzun eğitimcileri başta Almanların Generali Von der Goltz⁷ Paşa olmakla birlikte, birçok Alman idareci ve subaylardır. Goltz Paşa memleketimizde 12 sene hizmet vermişti. Ne çare ki eski devrin baskı ve kontrolü altında ordu istenilen talim ve terbiyeyi kazanamamıştı. Biz bu devri dikkate almıyoruz. Fakat dört beş sene zarfında orduyu bugünkü kötü yenilgiye uğramayacak şekilde yetiştirebilirlerdi. Eğer inkılâbın ardından gelen her ferdin gereğinden fazla övünme ile gözleri bürünmemiş olsaydı, eğer vatanın yegâne sadık bekçisinin ordu olduğu anlaşılseydi, eğer vatanseverlik duygusu hararetle bir ateş ve vicdanla millî mevcudiyeti istilâ etmiş olsaydı eminim ki her vatandaş çalışmaya gayretli bir şekilde kendini ortaya atardı. Biz bunda katmerli bir cehaletle ilgisiz davrandık. Kutsal vazifelerimizi bırakıp keyfimize keyif katarak, arzularımıza kolay gelen işlerle meşgul olduk. Topluca bir ayaklanma ile harekete geçtik. Vatanı, nâmusu, târihimizi kurtarmak için ayaklandık. Doğulu olmamıza has geçici bir hevesle de iş görmez bir sessizlikle döndük. İnkılâbın; milletin her bireyinin taşıdığı o ağır vazifelerinin yanında ödenmesi güç borçları ödemeye çalışacağımıza; delice bir delâlete kapılarak yolumuzu şaşırдық. Bizi

⁷ Bkz. Alkan, Necmettin, "GOLTZ, Wilhelm Colmar von der", *DİA*, Ek-I, İstanbul 2016, 478-480. (sad.)

alkışlayanları dost bilerek takdirleriyle gururlandık. Meğer biz alkışlandıkça alın yazımız hakaret görüyormuş!

Kalp ve vicdan büyüklüğünün memleketine ve milletine beslenen yüce fikirler olduğunu vatansever duygularıyla ispat ederek daima sevgiyle milleti için koşan çalışan, yorulan, her dakikayı hatta her saniyeyi huzur ve gönül rahatlığıyla geçiren Şehid-i Muazzam Mahmud Şevket Paşa hüznün ve keder dolu geleceğin kötü günlerini ne büyük bir anlayışla keşfetmişti!

Ordu! Ordu! Muazzam ve mükemmel bir ordu! Mahmud Paşa'nın idealiydi. Ordu! Ordu!

Milletin uyanışına vesile olmak ve beğenisine sunmak istediği, parlak bir dâhiyane fikrin kutsal ışığıydı. Biz bunu inkâr edersek tarihin haklı sayfaları elbette gizli kalmayacaktır. İnkılabın ardından en önce orduyu düşünen, ordunun hızlı ve kısa bir zaman zarfında ilerlemesini dikkate alan Rahmetli Mahmud Şevket Paşa değil miydi?

Harbiye bütçesinin artması için elden gelen gayret ve fedakârlığı yapan, askeri giydiren, kuşatan Mahmud Şevket Paşa değil miydi? Ordunun nabzını yoklayan, kalbini dinleyen, meşrutiyetin bağımsızlığını, memleketin selâmetini, milletin kurtuluşunu orduda arayan Mahmud Şevket Paşa değil miydi? Almanya da Scharnhorst nasıl uğraşmış, Prusya ordusu için nasıl yorulmuş ise; Şehid Mahmud Şevket Paşa da ordumuz için öylece fakat daha başka zorluklara göğsünü siper ederek çalışmıştı. İtiraf ederiz. Mahmud Şevket Paşa, Fransızların Napolyonları, Almanların Moltkeleri, Bismarkları, Japonların Şogunları⁸ derecesinde bir dâhi, zamanın eşsizi değildi. Hayır! O hiçbir şey değildi. Ne bir Napolyon ne bir Moltke ne bir Şogun... Hiçbir şey değildi. O yalnız bir şeydi: Büyük bir vatanperver! Bütün varlığıyla samimi ve gerçek bir vatanperver! Vatanını çok seven bir vatanperverdi. Milletine emek vermiş, devletine hizmetkâr sadık bir vatanperverdi!

⁸ Şogun: Japon askeri kültüründe 'general' manasına gelir.

Merhumun azimli gayreti sayesinde ordu yavaş yavaş bir düzene giriyordu. Ne yazık ki eksilmeyen iç karışıklıklarımız, kargaşalıklarımız ordunun dinamik ve sağlam çalışmasını sekteye uğratmıştı. Şu itibarla 27 seneden beri milli gayeyi takip ederek çalışan Bulgar ordusuyla ancak üç dört senelik yeni doğmuş bir çocuk olan ordumuz nasıl mukayese edilebilirdi!

Memleket bir an huzur ve sakinlik görmedi. Ordu her an Arnavutluk'a, Havran'a, Yemen'e öteye beriye sevk edilip duruyordu. Fırkalarından ayrılan taburlar, ordularından uzak kalan fırkalar ordunun işbirliğinden mahrum kalıyorlardı. Subaylar uzun süren bir gevşeklik ve faaliyetsizliğe mahkûm oldukları için mesleklerinde çok gerideydiler. İnkılâb sonrasında tam bir arzu ve istekle açılan askeri kulüplerde harb oyunları ve askerî meselelerin çözümü, tatbîkât, harp mütâlaası gibi gerçekten bir subayın askerî malûmâtının artmasına vesile olacak teşebbüsler gerçekleşmişti. Orada tecrübe kazanılacak ve askerî bilgiler genişletilecekti. Subaylar birbirini tanıyacaktı. Araştırma inceleme zevki uyanacak, askerî eserler incelenecekti. Araştırması olanlar konferanslar verecek, gezip gördüğü bilfiil tecrübeleri üzerine sohbet edeceklerdi. Böylelikle birinin tüm vaktini sarf ettiği malûmâtın meslektaşları faydalanacaktı. İşte bununla subay mesleğine sahip olmaya, mesleğinin yeniliklerini takip etmeye peyderpey alışacaklardı. Bir defa kalbini ve aklını böyle bir meşguliyete alıştırdınca onda doğal bir merak uyanacaktı. Diyelim ki geceyi iki saat çalışma ile geçirmediikten sonra rahat bir şekilde döşegine giremeyecekti.

Sağlam ve medeni bir hayat tarzının akışına alıştı mı mümkün değil o subay artık vazifesini, mesleğini ilgisiz bir benlikle karşılamazdı. Ne yazık ki öyle olmadı. Bununla beraber güçlü, etkin ve vatansever kumandanlarımız fevkalade çalışmaya, beraberindekileri çalıştırmaya, yetiştirmeye gayret etmişlerdi. Küçük küçük manevraların ve silah talimlerinin memleketimizde uygulanmasıyla ordu aktif hayata girmeye başladı. Ordunun çalışmadığını, kumandanların, subayların uğraşmadığını söylersek insafsızlık ederiz. Şu ka-

dar ki milletin barış ve esenliği, refah ve mutluluğu hususundaki fikir ve güvenin ordunun her yönden mükemmeliyetinde olduğu bilinseydi, memleketi zenginleştirecek iktisadi araçlar da tabii ki ihmal edilmezdi.

Pek çok servet ile ticarethaneler, müesseseler, şirketler, küçük nitelikte fabrikalar açarak ihtiyaçlarımız memleketimizden temin edilseydi fakirlik ve yokluk, parasızlık, işsizlik def edilir; ahlâksızlıklar, bayağılıklar, serserilikler azalır. Bu sebeple gelir artınca ordu bütçesi yükselir ve askeri ilerleme başka türlü olurdu. Bizde eskiden beri geçerli olan yanlış anlayışlardan biri de orduya layık olduğu derecede önem vermemektir. Memleketimizde ordu başka, millet başkadır. Hâlbuki vatanın yararı bu mühim iki unsurun ayrılığı değil, birliğidir. Bu bir ruhsal durumdur ki vaktiyle Almanların kanına karışmıştır. Goltz Paşa, bu yanlış görüş hakkında Von Decken'in eserinden aktarımla şöyle diyor:

“Silah gürültüsünden kalbe doğan şiirler gösterir ki ilim ve edebiyat ehli askerliğe açıkça kin ve düşmanlık besler. Hükümetten olan bir zat, askeri sınıfın sebep olduğu masrafların hepsini hesap ettiği zaman kalbini dehşetli bir korku kaplar. Mülkiye memurları, askeri yöneticilere bırakmaya mecbur buldukları bir takım yetkilere kıskançlıkla bakarak askeriye ile bağlantılı fertleri yabancı bir devletin tebaası nazarıyla görüp ana göre muamele ederler. Ahlâk dersi vermekle meşgul olanlar, subayların geçirdikleri eğlenceli ömre kızarlar.”⁹ Biz buna bir kelime daha ilave edecek değiliz. Ordu ve askerlik hususunda halkımızın hissiyatını tahlil etsen netice de bu satırların hazin yansıması ortaya çıkacaktır.

Askeri yükümlülükten ayrı olup yakın zamanlara kadar askerlikle alışverişi olmayan İstanbul muhiti, askerliğe pek yabancıydı. Dört beş sene evvel bu istisnâî hal kalkınca, ordunun şeref ve şanının değeri anlaşıldı. Orduya sarfedilen paraların boş yere olmadığını, onun kahraman savunucusu olduğu

9 Von der Goltz, Millet-i Müselleha (Ordu Millet), Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Otorite Yayınları, İstanbul, 2016, s.70. (sad.)

kutsal maksadı uygulamanın çok zor olduğunu tasdik ve itiraf etmeye yaklaşanlar şüphesiz askerliği sevmişlerdi. Fakat hiçbir vakit *“Devletin, subaylara rahat ve onurlu bir mevki vermesiyle; bağımsızlık yolunda ilerleyen başarılı bir hükümet ve fayda sağlayan bir davranış ortaya çıkacağını”* tam manasıyla anlayan olmadı.

Eskiden beri mahrumiyetler, zorluklar altında tevekkül ederek ve uygun olmayan bir yaşayışla vatani görevini sadakatiyle ve temiz kalbiyle yerine getirmekte olan ordu ve subaylar milletin beğenisini ve desteğini yeterince kazanamamıştır. Askeri bütçeyi, ordunun donanımını ve subayların maaşlarını artırmak için geniş idrak ve ince düşünce sahibi, endişe duyan, halden anlayan ve askeri seven bir bakanın bu konudaki teklifleri uygun ve kabul görmeyince ordunun gelecekteki ilerlemesinden ümitvâr olmaktan ziyâde endişeli olmak gerekmez miydi?

İşte harp öncesi askerlik namına sonsuza dek lânete uğrayacak olan Rumeli son hadiselerine dayanan aşırı arzu ve istekleri reddedilerek buradan başlamıştı!

Ey yüce milletim! Yaşamak istersek kendi namusunu korumaktan; tarihin namusunu muhafaza etmek istersek varını yoğunu orduya, donanmaya fedâ etmekten çekinme! Aç, çıplak kal! Orduyu iâşeden, giydirmekten geri kalma. Artık bilmelisin ki düzensiz, beceriksiz bir ordu var oldukça yeryüzünde güvenli bir sığınak yoktur. Gelişmiş ve karşı konulamaz düzeyde güçlü bir orduya sahip ol ki gözlerin önünde ırz ve namusun yitirilmesin. Minarelerin yıkılıp emanetlerin parçalanmasın.

Ey yüce milletim! Şan ve şöhretin mâziye karışmıştır. Orduya sarıl. Can çekişmekte olan buhranlı bir devirdesin. Orduya sarıl. Sarıl ki belki hayatın kurtulur!

2.3. Batı Paradigması ve Milli Uyanış

Asrımızın son yarısında tarihe altın yazılarla yazılacak kahraman bir zafer kazanamamışsak bu durum ordunun kıymetinin düşmesiyle ilişkili olması

lazımdır. 93’de neden mağlub olduk? Milletin ve memleketin o zaman ki perişan halini, zulüm ve haksızlığa uğramasını azcık okumuş, öğrenmiş olan herkes bunu kolayca anlayabilir. Mâliyede para yok, ordu aç ve çıplak, tâlim ve terbiyeden mahrum, askeri birliklerde subaylara varıncaya kadar eksik, kendine güvenen kumandanlar kayıptı. Bu eksiklere rağmen Osmanlı hükümeti, memleketin ve altı asırlık bir nüfuzu olan hükümranlığının düşkün bir şekilde esir olmasını doğal olarak desteklemezdi

Memleket ve millet hayati bir meseleyle karşı karşıyaydı. Balkan Harbin-den az önceki durumumuz da böyle değil miydi? Ne garip bir talihtir. Biz bir tarih tekerrürünün aynı acıklı örnek safhalarına maruz kalmaktayız. Osmanlı-Rus harbiyle Osmanlı-Balkanlar harbi bir tarihçi gözüyle tenkitten geçerse arada yalnız otuz beş senelik bir fark görünüyor. Diğer safhalar bugünkünün aynısı, daha doğrusu tamamlayıcısıdır. Evet! Bugünkü harp, 93’te tamamlanmayan felâketin uğursuz kalıntısıdır. Şark meselesinin heyecan verici faslı bununla kapanmış olacak mıdır? Onu bilmiyoruz. Yalnız uyanış ve ileri görüşlülüğün fazlasıyla mühim olduğu bir zamandayız.

Mevcut savaştan daha pek çok karışıklığın doğmasına ihtimal verilemez. Bir hamlede Marmara havzasına kadar sürüldükten sonra Rum topraklarının asırlık ihtilafı olaylarında, Rum bölgesi hâkimiyetimizde olduğu zamanki gibi her durum ve olay ile alakadar olduğumuz kadar pay sahibi olamayız. Avrupa ile kesin irtibat kuracak hale geldikten sonra, Avrupalıların günü gününe benzemeyen rol ve entrikalarına kulak vermeyecek kadar tecrübe sahibi olduğumuzu; bundan böyle tutacağımız güçlü, esaslı ve doğru bir yol ile göstermiş olacağız.

Dış güçlerin bekamıza ve bağımsızlığımızın devamına besledikleri arzuların hayır olup olmadığını anlayamadık, hiç anlayacak da değiliz. Şark meselesini Pomeranyalı bir kişinin kemikleri kadar önemli göremeyen seçkin bir diplomatı tayin edenlerin; parçaları darmadağınık olma seviyesine yaklaşmış Türkiye hakkında daha hayırlı fikirler besleyeceklerine ihtimal vermiyoruz.

Menfaatlerin çarpıştığı yerlerde adaleti, hak ve hakkaniyet ışığını aramak ahmaklıktır. “*Hak koyanıdır*” düşüncesiyle devletlerin anlaşma ve münasebetlerinin gerektiğinde geçersiz kılındığını açığa çıkarmaktayken, şu manidar sözün işaret ettiğini idrak etmek için büyük zekâ ve anlayışa lüzum yoktur. Bizleri koruyup, kollayacak bir ferdin varlığına inanmak aynı zamanda ahmaklık eseridir. “*Cihan siyasetinin ancak güçlü olanlara hakkaniyetli olduğunu*” şüphe ve tereddüt kalmayacak kadar anladıktan sonra biz zayıf ve kuvvetsizlerin hakkını geri almaya ve eşitliğe itirazı gibi bir mesele olamaz. Mademki biz hasta bir bünyeye sahibiz, eziliriz, küçülürüz. Meşru ve mantıklı olan hak ve hukukumuzu kimseye anlatamayız. Kuvvetliysek dostlarımız vardır. Zayıfsak cihan bize düşmandır. Devletlerin kanunlarında, uluslararası üstlenilen işlerde güven yoktur. Bunların en hürmet gösterenleri, biz ve bizim gibi olanlardır. Balkanlar harbinin son şekli üzerine çevrenin takındığı kaba ve çetin tavır, bakışları üzerine çekmek için yeterlidir.

Bugünkü durumu muhafaza etme kuralları ona sorulmuşken doğan harbin bize küskün bir çehre arz etmesi, bu kuralın “*Balkan Balkanlılarıdır*” zayıf görüşüne dönüştürülmesine yegâne sebep sayılmıştır. Biz muzaffer olsaymışız, mevcut durumun muhafazası bazı zorlu hallerden dolayı zorunlu olacakmış. Muzaffer olsaymışız zaferin meyvesinden az çok bir şeyler toplayacakmışız. Fakat Balkan Hıristiyan hükümetinin esas ölçüsü hiçbir zaman bozulmamıştı. Irk ve cinsiyet itibariyle bu meselenin Avrupa’yı ilgilendirdiğini biliyoruz. Biz bir defa muzaffer olduktan ondan sonra bu ve benzeri hurafelelerin, uydurmaların para etmediği o vakit açıkça görülecektir.

“Ah! Nerede kuvvetli, muhabbetli, heybetli bir ordu! Nerede! Nerede! O ordu ki baştan ayağa kan, ateş kesilsin. Hannibal’ın, Napolyon’un tarihi orduları gibi dünyayı kan deryâsına çevirsin. Kâinatı bütün varlığıyla birlikte yaksın. Baştan başa her şeyi, her zerreyi harabeye döndürsün. Zehir kusan ihtirasları, menfaatleri boğsun. Dağları parçalasın, denizleri kurutsun. Ne bir parıltı, ne bir hayat, ne bir varoluş ışığı bıraksın. Sonra zalim insanlığa: “*İşte*

size yangınlardan, ateşlerden, fırtınalardan harap olmuş bir dünya! Gelin onu paylaşın!" desin. Nerde öyle bir ordu!!!...

Olan oldu. Biz bundan sonra olacakları düşünelim. Var olan savaş elbette bir neticeye ulaşacaktır. Asrımızın eski devirlerde olduğu gibi yedi senelik, yirmi beş senelik savaşlara tahammülü yoktur. Dünya'nın en zengin memleketleri bile günümüzdeki harplerden etkilenmiş olarak çıkmaktadır. Rusya gibi güçlü, kolay teslim olmayan bir devlet bile Japonlardan yediği darbe ile zannediyorum ki hala sersemdir. Kendini tamamen toplayamamıştır. Biz ise Trablus faciasından sonra bunca zamandan beri Balkanlarla hala harpteyiz. Yalnız harbin sebep olduğu büyük harcamaları dikkate almıyoruz. Açıkta kalan memurların, aç ve ocaksız kalmış yüz binlerce vatandaşımızın maddî ve manevî zararları hesap edilse oldukça fazla zarara uğradığımızı biz de anlarız.

Ticaretimizde, sanayimizde büyük ve çok üzücü bir durgunluk, gevşeklik var. Şu halde harpten sonra vatanî ve millî vazifelerimiz bir kat daha zorlaşır. Üretim ve fikrin, emek sarf etmekle çalışmanın ortak olması lazımdır. Ayrımcılık gözetmeden milletin fakiri, zengini, askeri, soylusu hep beraber vazife başına gelmelidir. Milli birlik ihtiyacımız kesin ve zorunludur. Sulh ne kadar güvenceli olursa olsun, yeni bir harp karşı karşıya kalacağımız bir durumdur. Hiç olmazsa bizi on beş yirmi sene rahat bırakacakları hayaliyle milli tabiatımızın gereği olarak tembellik, gevşeklik ve miskinliğe bacaklarımızı uzatırsak, tembel tembel uyuşur kalırsak bu defa son uykudan hâkimiyetimiz, bağımsızlığımız bahanesiyle bir zararla uyanacağımızı muhakkak bilmeliyiz. Kuvvetlenmeye ve boyun eğmemeye ne kadar çok gayret edersek yakın gelecekte harp ihtimalleri o kadar hayal kırıklığına uğrar.

Zayıf ve hasta milletlerin yutulması, hazmedilmesi daha kolay olduğu için çaresizdirler. En çok bunlar harbe maruz kalırlar. Bu o kadar açık bir hakikattir ki zannımca delile, ispata gerek yoktur. İnsanlık; haritasıyla, milliyetiyle, vatanıyla iftihar eder. Âlemin yaratılışından beri insana kan döktüren, ocakları söndürten, hayatlar heba ettiren yaratılıştan var olan bu hislerdir.

Mücadele, beşeri hayatın doğal gereğidir. O; hiçbir vakit ortalıktan kalkmayacaktır. Biz istediğimiz kadar sulh taraftarı olalım, bu can tenimizde, silah elimizde bulundukça asla bizi rahat bırakmayacaklardır.

Barış taraftarı olan devletler zayıf ve güçsüz, hasta ve kudretsiz devletlerdir. Barışçıl eğilimini insani bir erdemlilik şeklinde gösterenlerin gönülde güçsüzlük, iktidarsızlık vardır. Onun için barışçılığı, millî menfaatlerimize, toprak bütünlüğümüze zerre kadar olsun zarar getirmeyen hususları da sevmeliyiz. Vatan tehlikedeysen her şey susar. Sosyalizm teorisinin savaş felsefesinin şekil değiştireceğine ihtimal vermek kadar akılsızlık olamaz. Bütün bu fikirler ve düşüncelere binaen yukarıdan beri kuvvetli bir ordunun ortaya çıkma lüzumundan bahsetmekteyim. Bunun için her şeyden önce ilimlerin memleketimizin her köşe ve bucağına bildirilmesi ve yayılmasını birinci şart olarak kabul ediyorum.

Köylülerimiz, esnafımız şimdi olduğu gibi yüzde iki buçuk okuryazar değil. Yüzde iki buçuk okumaz yazmaz kimseler bir irfan derecesi kazanmalıdır. Orduya yeni gelen fertler tam bir cehâlet içinde oldukça; talim ve terbiyeleri hususunda sarf edilecek gayretler, emekler ne kadar büyük ve özverili olursa olsun asıl maksada yaklaşılamaz. Vatan ve millet sevgisi, memleketi korumanın gerekliliği, ölümü küçümseme, düşmanı küçük görme, fedakârlık, nefse güven, namusluluk, orta yollu ve dayanıklı olma gibi önemli niteliklerden habersiz olan bir milletin erdemliliğini ve maneviyatını artırmak bilmem ki nasıl olur? Bunları öğretecek, hazırlayacak olan okullardır.

Almanlar 1870'deki zaferini okullara ve öğretmenlere nasıl borçlu ise bugün Bulgarların da, Sırpların da senelerce milliyetleri lehine ve Türklük aleyhine yaptıkları kışkırtma faaliyetleriyle Çatalca'ya kadar geldiklerini unutmamalıyız. Bizi Bulgar, Sırp, Yunan orduları değil; Bulgar, Sırp, Yunan mektepleri mağlup etmiştir. Mekteplerin kurulması, sayısının çoğaltılması hususunda hükümetten başka halk da çalışıp çabalayıp önder olmalıdır. Her şeyi hükümetten beklemek bizim eski ve uğursuz bir alışkanlığımızdır. "Ne yapı-

lüm hükümet biz düşünmüyor ki" diyerek beceriksizlik ve cansızlığımızı böylelikle örtmeye kalkışırız. "Ne yapalım hükümet bizi düşünmüyor ki" demezden önce biz kendimizi düşünsek olmaz mı? Neden kendimizi düşünelim ki? İyilik ve kötülüğümüzü, fayda ve zararımızı hükümete, yönetimi elinde tutanlara dayandırır geçeriz. Hiçbir hükümet yoktur ki halkın teferruatlı ihtiyaçlarıyla uğraşsın! Milletın hükümete, hükümetin de milletini desteklemesi; her ihtiyacın giderilmesi, her eksiğin tamamlanması için yeterlidir. Yeter ki milletin fertlerinde milli ve şahsi gayret uyansın.

Beş yüz haneli bir köyün yıkık evleri, harap ve kirli sokakları kalbe sıkıntı verir. Köylü bunun farkındadır. Ya ne olur? Köyün gençleri bir araya gelse de elbirliğiyle bir sokak, bir yol yapsalar... Hayır olmaz. Çünkü bunu yapacak hükümettir! Bu şekilde okullara karşı da aynı his ve ruhla ilgisizdirler. Köy camisinin boş duran iki odası mektep olarak kullanılsa, köyde şöyle böyle okuryazar birinin her erkek nüfusundan toplanacak birkaç kuruşla yaşamını güvence altına alarak çocuklarını okutmasını sağlasalar günah mı olur? Hayır günah değil, fakat olmaz. Çünkü babası onu okutmadı ki o da oğlunu okutsun!

Uyan ey yüce milletim uyan! İşte elinden düşen silahın, kırılan süngün, ateş almayan fişeğin gücenmiş ve yenik düşmüş bir çehreyle sana ağlıyor!

Uyan ey yüce milletim uyan! Parçalanın sancağın ayaklarda sürünüyor. Minarelerin yıkılmış, camilerin harap olmuş, yurdun viran hep sana bakıyor.

Uyan ey yüce milletim uyan! Bütün bu aşağılığı sönmez bir intikam ile süsle. Her zaman de ki ey nankör düşman yaptığını unutma! Alacağın olsun vahşi ve nankör düşman!

Osmanlı hürriyet ve bağımsız millet fikri içinde var olduğu için, bu yüce fikir ve hissi çiçeklendirecektir. Ona ruh ve erdem verecek olan şairler, edibi-yatçılar ve tarihçilerdir. Prusya'yı yükselten ve bugün "Dünyada hiçbir mesele

Almanya'nın ve Alman İmparatoru'nun müdahalesi olmaksızın hâl edilemez" cümlesini bile yüksekten atıp tutan bir cüretle söyleten Ârendler, Schiller, Heinrich, Heine, Mirabeau gibi düşünürler Prusya'nın büyük şair ve tarihçileriydi.

Gururu hırpalanmış, vatana dair duygu ve düşünceleri zayıflamış, maneviyatı bozulmuş toplumlar; şiirin ilâhî ve gönülleri titreten nağmeleriyle, tarih için gerekli olan uyanış hikâyeleriyle hayatı kazanmışlardır. Tarihte buna dair nice meselelere tesadüf ederiz. Bize gelince hepimiz bir edebî tedaviye o derece muhtacız ki tarifi imkânsızdır. Bizde de şairler, edebiyatçılar, tarihçiler var. Fakat ne güne duruyorlar. Bir türlü anlamıyoruz. Millet coşkulu ve heyecanlı öğretilere, nutuklara, ibret alınacak milli övünç parçalarına o kadar susamış ki! Bir iki pak ve asil simadan başka diğerleri inzivaya çekilmiş vaziyette insanlardan uzak bir ömür sürüyorlar. Bu vatandaşların hiçbir vazifesi yok mu?

Şiirlerinin feyz ve incelik kaynağını, duygularının mevzularını; bu güzel vatanın zümrüt gibi dağlarından, iç açıcı yeşilliklerinden, şiir karışmış denizlerinden almadılar mı? Onlar için olsun biraz mevcudiyet gösterebilirler. Türk İmparatorluğu'nun geçmişi uzun tarihini, itibarını alt üst eden ve bağımsızlığını karanlıklara sürükleyen korkunç Balkan harbi ocakları söndürmüş, nelere mal olmuştur! Şairlerimizden kaç tanesi bu felaketlerden, bu içler acısı olaylardan bir acı, bir üzüntü hissetmiş de teselli verici bir iki parça bir şey yazabilmiştir. Türklüğün ay yüzlü övücü, genç, duyarlı ve millî şairimiz muhterem Aka Gündüz'den başka ne bir şiir söyleyen, ne de acıklı bir nağme çıkaran var. İntibâh Târihi'de takdir ettiği Aka Gündüz'ün "*Bozgun*" adlı şiirini aktarmakla övünür.

2.4. Bozgun¹⁰

Müslümanı, Türk'ü düşman sürümüş
"Altın Dağ" üstünü duman bürümüş
Ruhlarla melekler ufka yürümüş;
Başını çevirip bakan kalmamış,
Tanrı korkusunu duyan kalmamış:
Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Vatansız erkeğe, zindan yaraşır!

"Hak güneşi" midir karşımda batan?
Nazlı ninem midir yerlerde yatan?
"Sen misin sen misin ey garip vatan?"
Ellere satılmış ırzın, yaşmağın,
Harap edilmiş otağın, bağın;
Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Erkeksiz vatana düşman yaraşır,
Ey öksüz ocağım! Zavallı ana!
Kıydılar mı sana? Kıymadan cana...
Kara mı sürüldü eski bir şana?
Rabb'in mekânına sanem asılmış,

¹⁰ Aka Gündüz'ün "Bozgun" adlı şiirinin sadeleştirilmesinde "<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1233>" sitesinden yararlanılmıştır. Bkz. Coşkun Bağır, Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2012, s. 225-226. (sad.)

Benim beyaz alnıma neler yazılmış!

Ağla, gözüm, ağla, figan yaraşır

Kaygusuz imana hüsrân yaraşır!

Ne ettiler sana, ne oldu bana

Kulağımı verdim vurulan çana

Bir gariplik geldi çöktü her yana;

İslâm diyarında Kur'an ağlıyor,

Kur'an'ı başında, Turan ağlıyor:

Ağla, gözüm, ağla! Figan yaraşır,

Bülbülsüz bağına hazan yaraşır,

Rumeli tutuştu, vatan dağıldı

-Türk kuzularına altın ağıldı -

Can memelerinden kanlar sağıldı

Kucağını açıp saran nerede?

Ertuğrul'un oğlu Osman nerede?

Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,

Goncasız bülbüle figan yaraşır;

Utan ey Türk oğlu, halinden utan:

Bunu mu diledi senden Kayı Han?

Böyle mi emretti Ulu Yaradan?

Hüdavendigâri soran yok mudur?
Fatih türbesine varan yok mudur?
Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Kurumuş sineye al kan yaraşır!

Mabetler değişmiş, atılmış kitap!
Ne hanuman kalmuş ne de bir ahbab!
Cebr ile katılmış zemzeme şarap?
Kalmamış mı duyan, ağlayan, ölen?
Her tarafı sarmuş, sevinen gülen;
Ağla, gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Kör olası göze tuğyan yaraşır!

Akan sularından kanlar çağlıyor,
Tutmayın ocaklar vicdan dağlıyor,
Çoluk, çocuk, gelin, civan ağlıyor,
Düşman bayrağını yırtan ararım,
Namus ocağını kuran ararım,
Ağla, gözüm, ağla! Figan yaraşır,
İmansız cihana tufan yaraşır!

2.5. Milli Teşebbüsler

Birazda milli girişimlerden bahsedeceğiz. Malumdur ki her fert keyfince hareket edemez. Vatana bağlılığı itibariyle vazife ve hizmetleri serbestiyet ve bencillikle tekeline almış olur.

Vatanım var diyen bir şahıs o vatana lâıyk bir insan olmaya çalışmalıdır. Varlığını koruyarak devam eden bir millet olmak bunu gerektirir. Mahallelerde, köylerde, kasabalarda oturan halk gelişim ve ilerlemenin memleket için kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Haftanın altı günün yorgun bir hayat kavgasıyla geçirip, Cuma'yı istirahat günü sayanlar yorgunluklarının giderilmesiyle yeniden çalışma isteği uyandırıp harekete geçirecek gezileri hoş ve faydalı olmalıdır. Mahallenin ve mesirenin boş bir meydanı yalnız küçük yaştaki çocukların oyunlarına değil; büyüklerin de spor, jimnastik, idman ve yarışlarına ayrılmalıdır. Halkın yardımlarıyla vatanın ihyasına ve yükselmesine aracı olacak nice hayırlı işler, faydalı girişimler meydana gelir! Özellikle vatani muhafaza etmek için yapılan fedakârlıklar hayırlı işlerden sayılmaktadır.

Biz isteriz ki millet, şu dakikadan itibaren faydalı bir hale gelmezse kurtuluş ve esenlik olmayacağını anlayabilsin. Bu vesileyle vatanın ansızın tehlikeye düşmesinin ardından süratle yapılacak hazırlıklarda bulunulsun. Herkesin silahı, cephanesi, savaş kıyafeti yatağının ucunda asılı dursun. Balkanlarda zuhur eden harbin acıklı sonucu gözümüzün önündedir. Akın akın güneye uzanan Bulgar orduları Müslüman köy ve kasabalara saldırırken köylülerden kaç kişi daha önce dışından, tırnağından arttırdığı biraz parayla elde ettiği silahını; memleketinin namusu, ailesinin ırz ve iffeti, bizzat kendi hayatı için düşmanın kirli sinesine çevirmiştir!

Bir başı Sirkeci' deyken diğer başı yedi kulelerde bulunan öküz arabalarının ve onların içinde bulunan yığınla masum kadın ve çocuğun acıklı manzaraları; her vatandaşın kalbini, ciğerini yakıp kavurmuştur. Ocağının son tuğlası yıkılmış, evi barkı yerle bir olmuş; babaları evlatlarını, evlatları analarını kaybetmiş muhacir kardeşlerimiz arasında ne kadar dinç ve kuvvetli erkekler,

delikanlılar vardı? O zavallılar da kadınlar gibi bilinmeyen bir kader, ümitsiz ve kırgın bir kalple, perişan halde kurtardıkları bir öküz arabasıyla beş, on koyununu başkentin sokaklarında sürmekteydiler. Yüz elli bin kişiden fazla olan bu muhacir kafilesinden eli silah tutan otuz, kırk bin kişi çıkmaz mıydı? Vatan büyük bir tehlike içinde çalkalanırken bu talihsiz erkekler nereye gidiyorlardı? Yiğit ataların bu evlatları tüfek ve kılıcını kullanmadan, cephanesinin son kurşununu atmadan vatanın kutsal toprağını kime bırakıp gidiyorlardı!

Makedonya ve Trakya'daki yerli topluluklar vatandaşlarını nasıl karşılamışlardı? Onların aşağıya sürüklenişlerini ve hareketlerini nasıl yönetmişlerdi? Nasıl kolaylaştırmışlardı! Bundan ibret almalıyız. Yıllardan beri topraklarda gömdüğü, samanlıkta sakladığı mannlicheri¹¹ kapan Bulgar, Sırp, Yunan yerli halkı, bir tek bıçak bulundurmaya bile merak ve heves etmemiş olan zavallı din kardeşlerimize ne zulümler, ne işkenceler yapmışlardı! Kavala ve Dedeoğaç felaketleri buna hazin ve acıklı bir örnektir. Bulgaristan Makedonya'yı bizden geri almak için ordusunu yetiştirirken, gayrimüslim tebaa olarak geçinen hain ve alçak yerliler el altından çalışmaktaydılar. Cephane toplama ve silah tedarikiyle uğraşmaktaydılar. İş bununla da kalmayıp bir asker gibi eğitim görmekteydiler. Bu sayede Balkan ordularının seferini tamamlamasında birbirlerine yardım ettikleri gibi düzenli bir sivil ordu şeklinde genel harekete katılmışlardı. Özellikle Yunanlılar bu sivil teşkilatlarıyla ciddi hizmetlerde bulunmuşlardır.

Bundan önceki Osmanlı-Yunan savaşında ciddi bir teşkilat kurmada başarılı olan Etnik-i Eteryay; daha o zamanlar mükemmel donatılmış ve silahlandırılmış, eğitim görmüş otuz bin kişilik mühim bir kuvvet çıkarıyordu. İlk önce Osmanlı devlet sınırlarına tecavüz eden bunlar olduğu gibi, bu kez de birinciliği onlar kazanmışlardı. Bulgar komitecileri de aynı teşkilatla, fakat daha büyük bir kararlılıkla etrafı bombalarla, dinamitlerle kavurmuşlardı.

¹¹ Mannlicher M1895: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yapımı bir kurmalı tüfektir. Mannlicher M1895, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mannlicher_M1895, (19.06.2020). (sad.)

Müslümanların kadın ve çocuklarını öldürüp mallarını gasp ve yağma etmişlerdi. Buna karşın bizde, ancak savaş başladıktan sonra bazı milli teşkilatlar oluşmuştu. Bunlardan biri Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Geç davranmakla beraber memlekete az çok faydalı hizmetleri geçmiştir.

Kızılay ve Neşri Vesâik Cemiyeti, Muhâcirîn-i İslâmiyye milli faaliyet gösteren komisyonlardır. Milli Çete Teşkilatı da bu sıralarda kurulmuştu. Hakikati söylemek gerekirse bu milli çetelerimiz, fevkalade bir hizmet ve fedakârlık göstermede zorluklara uğramışlardır. Her şeyden önce çeteye dâhil olanların çoğunun, harekete geçecekleri arazi hakkında bilgileri yoktu. Silah kullanımında o kadar acemi olmakla birlikte düzen ve tertipten, emir ve idareden pek uzaktılar. Düşman teşkilatı Çatalca savunma hattını tehdit ederken değil, çok evvelden hazırlık yapmalıydık. Gideceği yeri karış karış bilmeyen, düşmandan sıkışıp yalnız kaldığında yapacağı manevraya kendiliğinden aklı ermeyen, köy ve kasabanın kuşatılması, Demiryolunun korunması, gece baskınları ve pusular hakkında fikir edinmeyen bir çeteden ne fayda beklenirse bizden onu bekleyebiliriz.

Sivil ordulara gelince o hiç yoktu. Halk yiğitliğe kabiliyetli geçmişini peyderpey maziye bırakmamış olsaydı, yukarıdan beri gösterdiğimiz milli girişimlere açıkça kayıtsız kalmazdık. Boş işlerle, faydasız serseriliklerle yok edilen vakitlerimizi hayra sarf etsek vatan da kurtulur. Biz de mutlu ve ferah yaşarız. Özel eğlencelerimizde; vatana fayda sağlayan yönler, usuller aramalıyız. İzcilik kulübü kuruluş maksadı itibariyle memleketimizde fikri yenilenmenin ilk direğidir. Faydalı bir millet haline gelebilmek için askerlik tecrübe edilmelidir. Onun için izciler kulübü gibi bir de memleketin, özellikle başkent in uygun ve elverişli mahallelerinde halk için özel silah atma salonları kurulması gerekmektedir.

Sohbetlerimiz, konuşmalarımız, eğlencelerimiz askerliğimizin ve silahşörlüğümüzün ilerlemesiyle ilgili olmalıdır. Askerliğe, silaha olan hürmetsizliğimizi tamamen yok etmeliyiz. Orduyu sevmeliyiz. Kumandanlarına, subaylarına hürmet etmeli, bu hususta kolaylık göstermeliyiz. Düşünmeliyiz ki

bugünkü yenilgimize ne ordu, ne kumandanlar, ne de subaylar sebep olmuştur. Hata, kusur ne bende ne sendedir. Sosyal hayatımız, milliyetsizliğimiz, vazifesizliğimiz, âdetlerimiz, ilkel terbiyemiz, tarihe ve atalarımıza hürmetsizliğimiz bugünkü felaketi hazırlamıştır. Şu halde kusur milletin tamamındadır. Memleketi kurtaracak olan ordudur. Bunu her fert kafasına yerleştirmelidir. Birde ordunun yenik düşmüşse de yok olmamış olduğunu dikkate almalıyız. Onun için şimdi, şu dakikada şanlı Osmanlı bayrağını Edirne'nin yıkık burçlarında muhabbetle dalgalandıran orduyu daha çok sevmeliyiz. Ordu! Sana bin teselli, yüz bin zafer dileğiyle!

Çağlayan - 29 Temmuz 1329